

A globális környezet gazdaságon kívüli tényezőinek középtávú előrejelzése

***A sikeres felzárkózás nemzetközi tapasztalatai (politikai, gazdasági,
társadalmi, kulturális, mentális vonatkozások)***

Vitaanyag

2007. január

A XXI. század első évtizedében a magyar gazdasági stratégia kulcskérdése, hogyan sikerül a transzformációt immáron befejező magyar gazdaságot tartósan magas, az európai centrum utoléréséhez elengedhetetlen gyors növekedési pályán tartani, s a perifériából a centrumba vezető gazdasági és társadalmi modernizációt végrehajtani.

Jóllehet minden ország adottságai, kiinduló helyzete és a felzárkózást meghatározó körülményei eltérnek egymástól, a nemzetközi példák áttekintése, az ezekből leszűrhető tapasztalatok elősegíthetik Magyarország számára is a megfelelő felzárkózási stratégia kidolgozását. Az elmúlt időszakban végbement modernizációs kísérletek közül is kiemelendők az európai periférián lévő országoknak a tapasztalatai (Finnország, Írország, illetve Portugália, Görögország), hiszen ezen országok helyzete, körülményei hasonlítanak leginkább.¹

Tapasztalatok

1. Azok az országok voltak sikeresek a felzárkózásban és a modernizációban, ahol az **indulási alapok** jobbak, kedvezőbbek voltak. Az alapokat azonban nemcsak a már addigra elért gazdasági fejlettségi szint és intézményi rendszer jelentette, hanem történelmi, politikai, társadalmi, kulturális, sőt lélektani meghatározottságok is.

A felzárkózás szinte minden esetben olyan mértékű teljesítményt igényel, hogy megvalósítása aligha képzelhető el **extra belső vagy külső impulzusok** nélkül. Ez lehet radikális politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás, mint a rendszerváltó országok esetében, vagy a világgazdaságba való erőteljes integrálódás, egy fejlettebb országcsoporthoz (EU) való intézményes kapcsolódás, a külföldi tőke vagy az EU-transzferek szerepe, illetve a felsorolt tényezők együttese.

2. Mint ahogy a transzformációt is eltérő módon és sebességgel hajtották végre az egyes rendszerváltó országok (gondoljunk csak a sokk-terápiát alkalmazó Lengyelországra, a gyors privatizálást és átalakulást alkalmazó Magyarországra és Észtországra, vagy az óvatos és fokozatos gazdasági átalakulást végrehajtó Szlovéniára), ugyanúgy a **felzárkózást** és a **modernizációt** is **eltérő sebességgel, módon és eredménnyel** hajtották végre a vizsgált országok. A leglátványosabb fejlődést a vizsgált országok közül Finnországnak sikerült elérnie, amely 1945 és 1970 között a perifériából a félperifériára jutott, a világgazdaságtól elzárt agrárországból iparilag fejlett orszaggá

¹ Az itt bemutatott tapasztalatok az intézetünkben végzett korábbi kutatások (dr. Kiss Judit vezetésével) eredményeire építenek.

vált, majd pedig napjainkra a világ élmezőnyébe került: jelenleg a világ versenyképességi rangsorában Finnország a 3. helyet foglalja el és egy főre eső GDP-je hasonló az USA-éhoz. Finnország a bizonyíték arra, hogy kis, nyersanyagban és tőkében szegény, függő ország is kitörhet a perifériás létből és a centrumhoz tartozhat, sőt akár az élmezőnybe is kerülhet. Ha szerényebb mértékben, de ugyanezt bizonyítja Írország esete is. Portugália esetében pedig az a különlegesség, hogy itt egy hajdani gyarmattartó centrumországnak sikerült az EU-tagság révén perifériális helyzetéből ismét a centrum felé közelíteni.

3. A modernizációs kísérletek vizsgálata azt mutatja, hogy **nincsenek egyértelműen csak sikeresnek, vagy csak kudarcnak elkönyvelhető esetek**, hiszen a sikerességnek is vannak árnyoldalai (például a kereskedelmi mérleghiány vagy az eladósodottság növekedése, a jövedelmi és regionális különbségek emelkedése), míg a sikertelen kísérleteknek is lehetnek sikeres elemei (például a konvergencia-kritériumok teljesítése Görögországban). Ráadásul - mint ahogy azt Portugália példája mutatja - a felzárkózás **sem** egy állandó **lineáris** előrehaladási folyamat; több, rövidebb - konjunkturális és strukturális jellegű - felzárkózási szakaszból állhat, s az egész folyamatot megtorpanások és visszaesések szakíthatják meg. Ráadásul vannak olyan fejlődési szakaszok (például a tudásalapú gazdaság felé vezető út), amelytől nem lehet feltétlenül gyors és látványos sikereket várni. A felzárkózás és a modernizáció mindenképpen **időigényes** folyamat, s a szükséges időtáv nehezen prognosztizálható.
4. A **felzárkózásnak** csak egyik eleme lehet a **tartós gazdasági növekedésen** alapuló **utolérés**, amelyet igen sokszor konjunkturális elemek segítenek. Nem lehetséges ugyanis modernizáció a gazdaság makro- és mikroszerkezetének **strukturális** átalakulása, a **technológiai fejlődés**, valamint az illető ország **nemzetközi versenyképességének** erősödése, valamint a **társadalom** és a **környezet** állapotának javulása nélkül. Vagyis egy ország sikerességét csupán a gazdasági növekedési ütemmel nem lehet mérni, szükség van a strukturális átalakulás, a gazdaság és a külkereskedelem szerkezeti változása, a vállalati szféra, a külső és belső pénzügyi helyzet, a világgazdasági pozíció és versenyképesség, valamint a lakosság állapota alakulásának a nyomon követésére is. Önmagában a gazdasági mutatók javulása még nem jelent modernizációt, legfeljebb csak az arra való képesség javulását. Emellett a gazdasági növekedést úgy kell megvalósítani, hogy ne veszélyeztesse a gazdasági stabilitást, s mind társadalmi, mind pedig ökológiai szempontból hosszú távon is **fenntartható** legyen.

5. A világgazdaság jelenlegi, **globalizációnak** nevezett fejlődési szakaszában, amikor a termelési tényezők - az áruk, a szolgáltatások, a munkaerő, a tőke és a pénz - mozgásának mértéke és kiterjedése minden eddigi mértéket felülmúl és a transznacionális vállalatok hálózatának terjedése és kiteljesedése sohasem látott méreteket ölt, a modernizáció elképzelhetetlen az ezen folyamatokból való kimaradás mellett. Elsősorban azoknak az országoknak sikerült tartós növekedési pályára állniuk és fejlettségbeli különbségeiket ledolgozniuk, akik:

- * idejekorán liberalizálták gazdaságukat és nyitottak a világgazdaság felé,
- * termelésükkel és exportstruktúrájukkal rugalmasan alkalmazkodtak a világgazdasági folyamatokhoz,
- * a tőkekapcsolatok révén is a világgazdasághoz kapcsolódtak, előbb mint a külföldi tőke telephelyei, vagyis mint tőkeimportőrök, később pedig mint tőkeexportőrök, és
- * beépültek a transznacionális vállalatok által kiépített és uralt világhálózatokba, kezdetben mint résztvevők, telephelyek és beszállítók (mint ahogy azt Írország tette), később pedig mint aktorok (erre példa a finn Nokia).

Éppen a jelenleg élenjáró Finnország 60-70-es évekbeli gazdaságtörténete a bizonyíték arra, hogy a világpiactól való elzárás/elzárkózás (a biztos szovjet piac elkényelmesítő és a világpiactól elzáró hatása, valamint a zárt, erősen oligopolizált belső piac) ideig-óráig eredményezhet gazdasági növekedést, de konzerválja az egyoldalú függést és a torz struktúrát. Ugyanakkor van példa arra is (nevezetesen Szlovéniáé), hogy egy ország fokozatos liberalizáció és struktúraátalakítás, lassú privatizáció, megfontolt külföldi tőkebeengedés mellett - alapvetően a hazai gazdaság megerősítésével, a sikeresen és nyereségesen működő ágazatok hazai kézben tartásával, az erős hazai középrétegre támaszkodva - tudott gazdasági növekedést és fejlődést elérni.

6. A világgazdaság jelenlegi fejlődési szakaszában, vagyis a tőke, a technológia és az információ viharos gyorsaságú áramlása mellett, valamint a lejátszódott szervezeti átalakulások következtében leértékelődik egy **ország méretének a jelentősége**, vagyis a **kis országok** helyzeti hátránya csökken, sőt lehetőségeik nagyobb rugalmasságuk következtében még nőhetnek is (például a piaci rések kitöltése révén). Ugyanakkor a kis országok - a szűk belső piacból fakadó export-orientációs kényszer következtében - sokkal jobban rá vannak szorulva, hogy betartsák a világpiaci játékszabályokat s a világban tekintélyre tegyenek szert, illetve megtartsák jóhíruket.

A fenti változások mellett azonban továbbra is számolni kell a kis országok **külső sebezhetőségével**, amelyet megbízható, de rugalmas makroökonómiai politikával, külső és belső stabilitással, hatékony és rugalmas hazai piac kialakításával csökkenteni lehet. A külső sebezhetőség mértékét ugyanakkor növeli, hogy az országok többségében a modernizációt - mint ahogy azt majd látni fogjuk - alapvetően külső tényezőkre (külföldi tőke, multinacionális vállalatok, EU) támaszkodva lehetett végrehajtani.

7. A sikeresen modernizálódó kis országok gazdasági fejlődésük során eljutottak vagy eljutnak a **“termelési tényezők vezérelte növekedéstől”** (vagyis, amikor a munkaerővel, a földdel, a nyersanyagokkal vagy a tőkével való ellátottság határozta meg a szakosodást) a **“beruházások vezérelte növekedésen”** keresztül (ahol a gazdaság tőkefelhalmozási képessége és tőkeellátottsága a meghatározó tényező a versenyképesség szempontjából) az **“innováció vezérelte növekedésig”**, ahol a versenyképesség-javulás fő forrása a belföldi K+F és az innovációs tevékenység. A harmadik szakasz országai a legfejlettebb országok. Közéjük tartozik ma már Finnország is, amelynek 20-25 év alatt sikerült az első szakaszból (amikor még elsősorban fa- és papíripari termékek gyártására és exportjára szakosodott) a második szakaszba eljutnia (amikor is már könnyű- és gépipari termékeket exportált nyugati piacra), majd pedig a 90-es évek elején a harmadik szakaszba lépett, amikor is az innováció és a K+F került a gazdaságpolitika középpontjába. Ez az a szakasz, amikor a korábbi technológiát importáló s azt adaptáló országok maguk is technológiafejlesztőkké és technologiaexportőrökké válnak.
8. A perifériából a félperifériába, illetve abból a centrum felé mozdulás magával hozza az ország **függési** viszonyainak, illetve azok jellegének változását, az egyoldalú függéstől a kölcsönös függés, illetve a mások függővé tételére való képesség felé való elmozdulást. Írország, illetve Görögország példája ugyanakkor azt is mutatja, hogy a gazdasági fejlődés beindulása nem jár azonnal együtt a függőségi viszonyok megváltozásával, hiszen mindkét ország megtartotta egy függő ország bizonyos jellemzőit.
9. A vizsgált országok mindegyikében a siker meghatározó tényezője volt a **külföldi tőke** beáramlása és a **külföldi** beruházások. Ezek kezdetben az importált input-ok összeszerelésével és exportjával voltak kapcsolatosak, majd a munkaintenzív iparágakban (Írország, Portugália), később pedig a technologiaintenzív ágazatokban (Finnország) valósultak meg, s jelentős termelés- és exportnövelő, piaci

kapcsolatbővítő, illetve szerkezetátalakító, valamint technológiafejlesztő és innovatív hatással jártak.

A kedvező hatások mellett azonban meg kell említeni, hogy igen sok országban (például Írország) a külföldi tőke beáramlása és tevékenysége **szerkezeti dualizmus** kialakulásához vezetett. Vagyis a hazai vállalatok szinte kizárólag a hagyományos iparágakban, kevésbé fejlett technológiával és alacsonyabb világpiaci versenyképességgel működnek, míg a modern, fejlett és magas világpiaci versenyképességgel rendelkező szektorokat a multinacionális vállalatok uralják. Amint egy kevésbé fejlett országban a fejlődés motorjává a külföldi (transznacionális) vállalati szféra válik, akkor a hazai szférában rendkívül megnehezül a tőkefelhalmozás, ellehetetlenül a fejlődés, s nem tud erős hazai középréteg kialakulni. Valójában a hazai szféra jövője attól függ, hogy mennyiben képes a multinacionális vállalatok teremtetten/diktálta munkamegosztásba bekapcsolódni s az általuk teremtetten hálózat adta lehetőségeket kihasználni. Emellett az egyes modernizációs utak tanulmányozása azt mutatja, hogy minden piacnyitó, a külföldi tőkét beengedő, kis és kevésbé fejlett országban megfigyelhető - a fenti duális struktúrán kívül - a **kisvállalkozások** sokasodása, ami a munka- és megélhetési lehetőség nélkül maradottak egyetlen megélhetési próbálkozása marad.

10. Az országok felzárkózásában jelentős szerepet játszó másik külső tényező az **EU-csatlakozás**, illetve az e melletti döntés (Finnországban és Görögországban) és az ezt előkészítő stratégia, valamint az **EMU-tagság**, illetve ezeknek a lehetősége, elérhető közelségbe kerülése volt. Egyrészt az EU-tagság elnyerése érdekében a tagjelölt országok olyan lépéseket, intézkedéseket tettek meg, amelyeket anélkül is meg kellett volna tenniük, de a tagság előbbre hozta/kikényszerítette, illetve **feltételül** szabta ezek megvalósítását. Ilyen volt a tagság feltételül szabott kereskedelem-liberalizáció és nyitás, amelyet például Írország már a jóval a csatlakozás előtt megkezdett és magas fokra vitt, ugyanakkor ez még önmagában nem vezetett felzárkózáshoz. Ugyancsak ebbe a körbe tartozik a konvergenciakritériumok teljesítése, amelyben például az egyébként kevésbé dinamikus növekvő és strukturális problémákkal küzdő Görögország teljesített olyan sikeresen, hogy EMU-taggá tudott válni. A fentiekhez hasonló modernizációs hatással járhat a tagjelölt kelet- és közép-európai országok csatlakozási feltételeinek teljesítése is (például az *acquis communautaire* átvétele, a piacgazdaság kiépítése, a privatizáció, a kereskedelem liberalizálása, a demokrácia fejlesztése).

Az EU-tagság másik modernizációs hatása pedig a **tagság elnyerése után** következett be a taggá vált országokban. Az EU-transzferek esetében egyértelmű volt a kevésbé fejlett, következésképpen az EU költségvetése által kedvezményezett országok haszna, a transzferek felhasználásában azonban jelentős különbségek voltak a kedvezményezettek között. Azok az országok profitáltak legtöbbit, akik a transzfereket az infrastruktúrára, a beruházásokra, az emberi erőforrások fejlesztésére, oktatásra, egészségügyre és a gazdaság versenyképességének javítására használták fel (például Írország, Portugália, Spanyolország), míg Görögország az EU-ból érkező pénzeket nem a GDP növekedését eredményező módon használta fel.

Pótlólagos hatásként említhető, hogy az EU-tagság, illetve annak lehetősége szinte valamennyi ország esetében a **tőkevonzó képesség** további emelkedésével, illetve növekvő tőkebeáramlással járt együtt: A tőkebeáramlást elősegítette az EU-transzferek finanszírozta programok hatására bekövetkező javuló profitkilátás.

Összességében a vizsgált országok esetében egyértelmű volt, hogy az EU-tagság hozzájárult ahhoz, hogy a taggá vált országokban az egy főre eső GDP közeledjék az EU-átlagához. Mivel az EU-transzferek jelentős részét infrastrukturális beruházásokra fordították, ez jelentős mértékben hozzájárult az országok modernizációjához.

11. A sikeres felzárkózás és modernizáció **belső tényezői** közül valamennyi ország esetében meghatározó volt a **humán tényező**, nevezetesen a **munkaerő** ára, minősége, termelékenysége, adaptivitása, tanulási készsége, innovatív képessége, teljesítményorientáltsága, mobilitása és a munkaerőpiac rugalmassága: Írország példája azt bizonyítja, hogy az ír versenyképesség egyik leglényegesebb összetevője a bőségesen rendelkezésre álló, viszonylag magasan képzett, olcsó, alacsony szervezettségű és együttműködő munkaerő volt.

Természetesen a munkaerő minőségét, összetételét alapvetően a nemzeti **oktatás és szakképzés állapota**, illetve az ide irányuló beruházás határozza meg. A sikeresen modernizálódó országok mindegyike időben felismerte az oktatás és a szakképzés mással nem helyettesíthető fontosságát. A modernizációt sikeresen megvalósító országokban felismerték, hogy a “tudásalapú társadalom” alapja a “tanuló társadalom” (Finnország). Mind az oktatásnak, mind pedig a szakképzésnek, az egymásra épülő képzési formáknak a piac, illetve a világpiacon helytállni igyekvő vállalatok igényeihez kell igazodnia, amely egyre inkább a feladatorientált, specializált tudású szakembereket keresi. Finnország sikerének egyik titka éppen az volt, hogy

oktatási, képzési rendszere szorosan követi a gazdaság, illetve az innovációs rendszer igényeit s Finnország még mindig olyan ütemben gyarapítja szellemi tőkéjét, mint ahogyan azt a felzárkózási szakaszban tette.

Az oktatás és a képzés mellett a felzárkózáshoz és a modernizációhoz, az innováció vezérelte növekedés megvalósításához elengedhetetlen a **kutatás és fejlesztés**, valamint a **technológia-fejlesztés** kiemelt kezelése. Finnországban 1998-ban a K+F ráfordítások a GDP 2,92%-át tették ki, Írországban 1,43%-át, Szlovéniában 1,4%-át, Lengyelországban azonban csupán 0,76%-át.

12. Az egyes országok felzárkózási és a modernizáció mindenütt a **makro- és a mikrostruktúra átalakulásával, szerkezeti modernizációjával, strukturális váltással** járt együtt. Ez a hagyományos gazdasági ágak (bányászat, mezőgazdaság, nyersanyag- és munkaintenzív iparágak) fokozatos termelési, foglalkoztatási és külkereskedelmi arányvesztését jelentette a magas hozzáadott értékű, technológia- és tudásintenzív iparágak, illetve a szolgáltatások javára. A sikeresen modernizálódó és rendszerváltó országokban a makrostruktúra átalakulása mindenütt a **vállalatszerkezet**, vagyis a mikrostruktúra, és az **intézményrendszer** átalakulásával, korszerűsítésével, racionalizálásával együtt következett be. Sőt egyes országokban a mikrostruktúra átalakulása, világgazdasági és világpiaci vagy EU-integrációja megelőzte a gazdaság egészét. Egyértelművé vált, hogy vállalati szintű átalakulás nélkül nincs sikeres transzformáció és modernizáció.

13. A sikeresen modernizáló országokban határozottan kivehető az **állam megváltozott szerepe**, már csak azért is, mivel a globalizáció és a multinacionális vállalatok az állam tevékenységének szelektív korlátozását igénylik, s a túlzott állami szerepvállalás akadályozza a versenyképesség növekedését. Az állam **tulajdonosi szerepe** a transzformáció gerincét és a modernizáció feltételét jelentő **privatizáció** kibontakozásával és kiteljesedésével egyre szűkebb területre koncentrálódik. Ugyanakkor egyes rendszerváltó országokban (például Lengyelországban) megfigyelhető a gazdaság kettészakadása, egy dinamikusan fejlődő magánszektorra és a lemaradó ágazatokat felölelő állami szektorra. A tulajdonosi szerepen túl visszaszorul az állam újraelosztó, támogató és közvetlen irányító szerepe is.

Ugyanakkor a sikeres modernizációt végrehajtó országokban az államnak továbbra is jelentős **kezdeményező, fejlesztő szerepe** van az alábbi területeken:

- * a gazdaságstratégia, struktúrapolitika (iparpolitika) kialakítása és az azt megvalósítani hivatott gazdaságpolitika kidolgozása (ténylegesen azon politikákra

szükségszerű koncentrálni - versenypolitika, iparpolitika, technológiapolitika, regionális politika, környezetvédelmi politika -, amelyek közvetlen hatással vannak a termelés szerkezetére, a termelékenységre, az innovációs képességekre és a versenyképességre;

- * az infrastruktúra fejlesztése,
- * az oktatás, a szakképzés és a K+F-tevékenység támogatása, a gazdaság innovációs képességének erősítése,
- * az egészségügy, valamint a szociálpolitika,
- * a környezetvédelem²,
- * a megtakarítások ösztönzése és a beruházások támogatása,
- * a külföldi tőke vonzása és a gazdaság alkalmassá tétele a világgazdasági integrálódásra,
- * a belföldi verseny ösztönzése, a fogyasztók belföldi termékek iránti preferenciájának növelése,
- * a hazai vállalatok nemzetközi versenyképességének a javítása,
- * a modernizáció állami és félállami intézményeinek létrehozása és
- * a társadalommal való párbeszéd (például bérekről) megvalósítása.

Természetesen az intézményrendszernek, a gazdaság szabályozó és ösztönző rendszerének az állam megváltozott szerepéhez kell igazodnia.

14. A vizsgált országok esetében bekövetkezett gazdasági modernizációban igen nagy szerepe volt a **társadalmi tényezőknek**. Nevezetesen:

- * a szociális viszonyoknak, a **társadalmi kohézió**nak,
- * a **társadalmi konszenzusnak**, a társadalmi konszenzusra törekvő és azt megvalósítani képes, elkötelezetten nyitás- és EU-párti kormányzásnak,
- * a társadalmi fogadókészségnek,
- * a társadalom különböző rétegeivel való párbeszédnek (például a fejlesztési irányokról, a bérek befagyasztásáról vagy a közterhekről), a szakszervezetekkel és

² Annál is inkább, mivel a gazdasági növekedés szinte minden országban a környezet jelentős pusztulásával járt együtt, s ennek korrigálására becslések szerint az egyes országok GDP-jének 2%-át kellene fordítani.

a munkaadókkal való párbeszédnek (például a konvergenciakritériumot jelentő alacsony infláció elérése érdekében Portugáliában),

- * a szociális partnerségnek, a lakosságnak, a társadalom különböző rétegei bevonásának (az ún. *social inclusion*-nak).

Vizsgálataink szerint a **társadalmi kohézió** azokban az országokban volt nagyobb, ahol:

- * a regionális különbségek kisebbek,
- * az életszínvonal magasabb,
- * nagy létszámú a középréteg,
- * az ország gazdasági szerkezete a poszt-indusztrializáció irányába mozdul el,
- * tudati szinten pedig a poszt-materiális értékrend érvényesül, amely segít a különböző jövedelmi és társadalmi helyzetben lévő csoportok közötti feszültség oldásában.

A társadalmi kohézió és konszenzus fontosságát mutatja, hogy Görögországban például ennek a hiánya vezetett az 1986-90-es stabilizációs kísérlet kudarcához. Ugyanakkor a finn siker egyik titka pedig éppen a lutheránus értékre épülő társadalmi szolidaritás volt, az állandó konszenzusra törekvés, a modernizációt és a liberalizációt támogató erős társadalmi egyetértés. A szakszervezetekkel és a munkaadókkal való párbeszédnek volt köszönhető, hogy Portugáliában az infláció mértékét a kilencvenes években nagymértékben sikerült csökkenteni. A társadalmi konszenzus megteremtéséhez Portugáliában az is hozzájárult, hogy a lakosság etnikai, nyelvi, kulturális és vallási szempontból nagyjából egységes.

15. A gazdasági és társadalmi tényezők mellett a sikeres modernizációban és a növekedési pálya kialakításában igen nagy szerepe volt - és egyre inkább lesz - az ún. **metagazdasági** tényezőknek. Ilyenek a jogviszonyok, a jogbiztonság, az államigazgatás és állami szabályozás, a politikai stabilitás, a gazdaságpolitika kiszámíthatósága, a jogállami stabilitás, a társadalmi biztonság, az állam és az állampolgárok kiegyensúlyozott, kiszámítható viszonya, a kormány ígéretei és tettei közötti összhang, a kormányon belüli konszenzus, a demokrácia fejlettsége. Finnország gazdasági sikereiben igen jelentős szerepet játszott a lutheránus etika és a természetnek való kiszolgáltatottság miatt kialakult erős közösségi tudat, a nemzeti kohézió, a bátorság, a szívósság, a munkabírási, a tűrőképesség. Mindezekből az következik, hogy a fenti tényezők hiánya vagy működésképtelensége, illetve olyan

tényezők megléte, mint például a gazdasági tehetetlenség, a politikai instabilitás stb. visszavethetik a beindult modernizációs folyamatot.

16. Természetesen a gazdasági felzárkózás és a modernizáció nem jelenti az illető ország egész **társadalma** helyzetének azonnali kedvezőbbé válását. A sikeres modernizációt végrehajtó országok példája ugyanis azt mutatja, hogy - nem utolsósorban a külföldi tőke beáramlása hatására - jelentős feszültségek keletkeztek a **jövedelmi és a regionális különbségek** emelkedése, a társadalmi polarizáció és az esélyegyenlőség csökkenése következtében. Az így létrejövő társadalmi és területi **dezintegráció** pedig veszélyeztetheti a már elért modernizációs szintet, illetve annak emelését.

Az országtanulmányok egyértelművé tették, hogy nincs gazdasági fejlődés, gazdasági integráció a társadalom, az emberek "fejlődése", a **társadalmi integráció** megvalósulása nélkül és feszítő **regionális különbségek** közepette. Nem véletlen, hogy Finnország az Európai Unió, Szlovénia pedig az átalakuló országok regionálisan legkiegyenlítettebb országai közé tartoznak. Ráadásul az is megállapítható, hogy a társadalmi és regionális különbségek kisebbnek érződnek a társadalmi kohézió és szolidaritás feltételei között. Portugália példája pedig azt mutatja, hogy a regionális és társadalmi egyenlőtlenségek kiéleződésének okozója lehet, ha valamely eredetileg és adottságai révén agrárország - az iparosításra koncentrálva - elhanyagolja a mezőgazdaság és a vidék fejlesztését.

A fentiekből az következik, hogy az egyes országok fejlettségi szintjének emelkedése és modernizációja elképzelhetetlen hatékony **társadalompolitika** nélkül. Ennek feladata, hogy egyenlőséget és szociális védelmet biztosítson az embereknek: egyenlőséget a társadalmi szolgáltatásokhoz való hozzáférést illetően, szociális védelmet pedig a javak és szolgáltatások redisztribúciója révén.

Ugyancsak feszültség forrása lehet, hogy mire költsek a beinduló gazdasági növekedés eredményét. Finnországban például egyetértés alakult ki, hogy a kezdődő gazdasági növekedés minél nagyobb részét oktatásra fordítsák a jólét gyorsabb növelése helyett. Talán ez is közrejátszott abban, hogy Finnországnak sikerült a második szakaszból a harmadikba jutnia. Írországban a költségvetési többletet - az államadósság finanszírozása mellett - a jövő számára tartalékolt nyugdíjalapokba ("*pension funds for the future*") fektetik. Észtországban a privatizációs bevételeket egy Stabilizációs Tartalékalapba különítik el, amelyből a reformokat, illetve a hosszú távú beruházásokat finanszírozzák. A fenti példák azt mutatják, hogy érdemes bizonyos rövid távú előnyökről lemondani a hosszabb távú hasznok érdekében.

17. A gazdasági és társadalmi átalakulással, az oktatás és képzés előtérbe helyezésével párhuzamosan bekövetkezik/bekövetkezhet a **tudati szféra** lassú, de jelentős átalakulása. Ennek középpontjában a materiális értékkorrelációról a poszt-materiális értékkorreláció felé való elmozdulás áll. Míg a materiális értékkorreláltsáa a fejlődést kizárólag gazdasági, hatékonysági kérdésként kezeli, s más fejlődési célok (egyéni jogok, életminőség) kevésbé fontosak, nagyfokú az individualizmus és a döntéshozatalban csekély az együttműködésre való törekvés, addig a poszt-materiális értékkorreláció a gazdasági hatékonyságnál fontosabbnak tartja az életminőséget, a környezetvédelmet, a demokráciát, a kisebbségek védelmét és a civil kezdeményezést.

Kilátások

Ha a felzárkózás és modernizáció fent említett „sikertényezőit” hazánkra vetítjük, megállapíthatjuk, hogy Magyarország sok szempontból kimondottan kedvező feltételekkel rendelkezik. Olyan helyzetben vagyunk, amely szinte optimálisnak mondhatóak egy gyors felzárkózási modell megvalósításához.

A rendszerváltás, majd az európai uniós csatlakozási folyamat megfelelő impulzust adott a felzárkózási folyamat megkezdéséhez. A gyors liberalizáció elősegítette hazánkban a külföldi működőtőke beáramlását, amely alapvetően járult hozzá a vállalati struktúra és kultúra átalakításához. Európai uniós tagként hozzájutunk a fejlődést elősegítő forrásokhoz, az oktatási tradíciók és az „imidzsünk” lehetőséget nyújt egy innováció-igényes, tudás-orientált növekedési pálya megvalósítására.

Szembe kell néznünk azonban a modernizációt, a felzárkózást megnehezítő, egyes esetekben akár ellehetetlenítő tényezőkkel is. A modernizációs folyamat rendkívül sebezhető, számos eleme nagyban függ a külső körülmények alakulásától (pl. az európai integráció növekedése, versenyképessége a világgazdaságban). E mellett a társadalmi kohézió megbomlása, az egyenlőtlenségek növekedése, a társadalmi bizalom hiánya is ellene hat a szükséges reformok sikeres végrehajtásának.

A reformok többnyire felülről indukált folyamatok, de nem működnek, ha hiányzik a társadalmi elfogadottságuk, sőt, a passzív elfogadáson túl egy, a változásokban aktívan részt vevő közeg. Az állam megváltozott szerepének is ez az alapja: csak kezdeményező, szabályozó vagy katalizáló szerepet játszhat, de önmagában, a társadalom aktív közreműködése nélkül, kudarcra van ítélve. Túl kell lépni azon a több évtizedes, vagy még mélyebb berögződésen, hogy az állam az állampolgárok helyett cselekszik, az

egyénnek vagy helyi közösségnek nincs választási lehetősége, és ezáltal felelőssége sincsen a jövő alakításában.

Az uniós források optimális felhasználására kell törekednünk, de nem gondolhatjuk azt, hogy a felzárkózáshoz szükséges erőfeszítéseket más végzi el helyettünk. A felzárkózás (vagy modernizáció) lemondással is jár, hiszen egy elképzelt jobb jövő érdekében fel kell áldoznunk mai vágyott szükségleteink egy részét.